

Наталія ЛОБКО
(Суми)

**ВНЕСОК В. Л. МОДЗАЛЕВСЬКОГО В РОЗВИТОК
УКРАЇНСЬКОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ:
МЕТОДИКА СКЛАДАННЯ РОДОВОДІВ УКРАЇНСЬКОГО ДВОРЯНСТВА**

Сьогодні перед істориками стоїть завдання повернути із забуття ті історичні факти, події, незаслужено забуті імена наших славетних попередників, які практично невідомі широкому загалу української спільноти. В зв'язку з цим нині все частіше об'єктом дослідження стає творча і наукова спадщина тих вчених, життя і діяльність яких раніше перекручували і фальшували, чи взагалі їх імена були вилучені з наукового і суспільного обігу в Україні.

Довгий час залишалася поза увагою радянських істориків й постать Вадима Львовича Модзалевського, якого вважали "українським істориком буржуазно-ліберального напрямку"¹. Тому про нього можна було дізнатися лише з декількох статей, написаних друзями та колегами вченого, які з'явилися після його смерті в періодиці Петрограда та Києва². Це були перші спроби дати характеристику наукового доробку В. Модзалевського.

Першим, хто почав досліджувати наукову спадщину В. Модзалевського був відомий історик – емігрант О. Оглоблин (1899–1992), який працюючи заступником директора з наукової роботи Київського Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка познайомився з щоденниками й листами вченого. Пізніше він, завдяки допомозі відомого історика Наталії Полонської-Василенко, отримав можливість опрацювати листування її покійного чоловіка академіка М. П. Василенка з В. Л. Модзалевським³. З цього часу О. П. Оглоблин збирає матеріал про дослідника з метою написати монографію про нього і підготувати до публікації мемуари вченого. Перша його розвідка присвячена життю й діяльності В. Л. Модзалевського була опублікована в львівській газеті "Наші дні" в 1943 р.⁴ Пізніше в еміграції, використовуючи вже згадані листи В. Л. Модзалевського до М. П. Василенка, О. П. Оглоблин напише цікаву статтю про цих вчених⁵. У своїх розвідках історик не лише описав життєвий шлях вченого, але й дав характеристику його наукового доробку. Так, він першим назвав "Малоросійський родословник" "справжньою енциклопедією історії лівобережно-українського шляхетства XVII–XIX ст." і вважав, що "значення цієї праці В. Л. далеко виходить за межі української генеалогії: це систематизована збірка критично перевіреного матеріалу до історії Лівобережної України XVII–XIX ст., яка з повним правом може бути прирівняна до славнозвісного "Описания Старой Малороссии" Лазаревського і яка забезпечила її авторіві почесне місце в українській генеалогії"⁶. В планах у О. П. Оглоблина було видати збірник "Люди Нової України", в якому один із розділів був би присвячений В. Л. Модзалевському⁷. Але, на жаль, ці плани так і залишилися не здійсненими, як і не вдалося йому опублікувати щоденники вченого й коментарі до них з причини втрати рукопису 1945 р. (оригінал щоденника за 1917 р. він залишив у Києві)⁸. Таким чином, О. П. Оглоблина можна вважати першим дослідником життя й діяльності В. Л. Модзалевського.

Пізніше майже одночасно зацікавилися постаттю Вадима Модзалевського Сергій Білокін і чернігівський історик Олександр Коваленко. Перший дослідив і ознайомив широкий загал з архівом В. Л. Модзалевського⁹ і зробив висновок, що "в Україні праці В. Л. Модзалевського в області генеалогії не мають собі рівних"¹⁰.

На сторінках "Українського історичного журналу" в 1972 р. була опублікована невелика розвідка О. Б. Коваленка про В. Л. Модзалевського як історика України¹¹. В іншій статті, присвяченій діяльності Чернігівської архівної комісії, він характеризує діяльність вченого на посаді керуючого її справами¹². У 1980 р. О. Б. Коваленко захистив дисертацію на тему "В. Л. Модзалевский как историк и источниковед"¹³. У четвертому розділі дисертації "Труды в области специальных исторических дисциплин", вчений описує історію створення "Малороссийского родословника", бігло зупиняється на джерелах до цієї праці.

1996 р. можна вважати роком повернення В. Л. Модзалевського в історичну науку. Цього року проведено перші генеалогічні читання, присвячені 75-й річниці з дня смерті В. Л. Модзалевського. Організаторами цих читань виступили: Інститут історії України НАН України, Генеалогічна секція Українського Геральдичного Товариства (УГТ) та Центр генеалогічних досліджень (м. Київ). Читання відбулися 3–5 серпня 1996 р. в м. Києві. Життєвий шлях цього видатного вченого був викладений в

вступній статті В. Томазова¹⁴. Наукова спадщина В. Л. Модзалевського на цій конференції не розглядалася.

Останнім часом на сторінках різних видань почали з'являтися статті, в яких В. Л. Модзалевського досліджували як історика, джерелознавця, архівіста, археографа, мистецтвознавця, громадського діяча¹⁵. Темі співпраці В. Модзалевського з родиною Скоропадських присвячено декілька розвідок українських дослідників¹⁶. Відомості про нього вже можна знайти в різних новітніх довідниках¹⁷.

В майже всіх зазначених статтях констатувалося, що В. Л. Модзалевський був визначним генеалогом. Але питання внеску В. Л. Модзалевського в розвиток української генеалогії дослідники ще не торкалися. Тому вважаю за необхідне більш докладно розглянути тему “Модзалевський – генеалог”, а також спробувати з'ясувати його методику укладання родоводів.

Окреслимо основні віхи його життя. Вадим Модзалевський народився 28 березня (9 квітня) 1882 р. у м. Тифлісі в сім'ї відомого педагога і мовознавця Льва Миколайовича Модзалевського, який походив із давнього козацько-старшинського роду польського походження, “предки якого, як зазначав О. П. Оглоблин, відігравали видатну роль в житті Стародубщини XVII–XVIII ст.”¹⁸

Невдовзі після його народження сім'я переїжджає до маєтку батька в с. Гарі Гдовського повіту Петербурзької губернії. Коли Вадиму Львовичу виповнилося сім років, його віддали на навчання в Єкатерининське виховне училище Петербурзького дворянства в Новій Деревні. З 1892 по 1899 рр. він учень Першого кадетського корпусу, після закінчення якого три роки навчався в одному з найкращих у Російській імперії Миколаївському військово-інженерному училищі в Санкт-Петербурзі. Але молодий Модзалевський зовсім не мріяв про військову кар'єру. “С ранней юности занимаюсь историей Малороссии”¹⁹, – писав він 1911 р. у заяві в Чернігівську земську управу про призначення його директором музею ім. В. В. Тарнавського. Вірогідно, людиною, яка вплинула на зацікавлення юнака, був В. В. Руммель. Так, Федір Ернест згадував: “Ще в дитячих роках Вадим Львович познайомився з відомим генеалогом В. В. Руммелем, що подарував йому книжку О. М. Лазаревського “Описание старой Малороссии, т. 1. Полк Стародубский”. Під цим впливом Вадим Львович зацікавився спочатку історією свого роду, далі взагалі генеалогією та історією України”²⁰.

Про роль цієї людини в житті В. Л. Модзалевського свідчить той факт, що саме В. В. Руммелю він присвятив головну працю свого життя – “Малороссийский родословник”. В передмові до першого тому Вадим Львович писав: “Посвящая свой труд памяти известного генеалогa Василия Владимировича Руммеля (1855–1902), я хотел выразить этим дань моей благодарности этому дорогому и близкому для меня человеку, под руководством которого я начал свои занятия по генеалогии и который всегда с полным сочувствием содействовал мне в моих изысканиях, представляя мне возможность заниматься в Архиве Департамента Герольдии и сообщая различные ценные сведения”²¹.

Перші свої родоводи В. Л. Модзалевський уклав ще навчаючись в Першому кадетському корпусі. Відкрили йому секрети методики генеалогічних досліджень старший брат Борис Львович Модзалевський та Василь Володимирович Руммель. І дійсно, читаючи його щоденник за 1896 р., бачимо, що чотирнадцятилітній юнак постійно звертався до своїх вчителів за допомогою, знайомив їх з результатами своєї праці, отримував від них допомогу. “15 жовтня. Показав Василю Володимировичу наш родовід. 19 жовтня. Потім пішов до Василя Володимировича, де він подарував мені родовід Туманських, написаний М. Туманським, родовід Акема, написаний А. П. Лобановим-Ростовським, і ще стару бумагу 1818 року про втечу селян, подарував книги. 27 жовтня. У Василя Володимировича писав родові Високоварових і Константиновичів та ін. Отримав від нього подарунок – родовід Майкових”²². Записи, зроблені в щоденнику також свідчать про те, що весь свій вільний час, а іноді і на уроках, юний дослідник присвячував складанням родоводів. “Я пішов в класи, де писав Високоварових і вчив історію, закінчив писати Високоварових. Писав родовід Майкових”²³, – читаємо запис в його щоденнику, зроблений 29 жовтня 1896 р.

Таким чином, ще з юнацьких років В. Л. Модзалевський захопився генеалогією завдяки підтримці і допомозі старшого брата та В. В. Руммеля. Під їхнім же керівництвом у 1901 р. в “Русском биографическом словаре” під власним прізвищем та під псевдонімом “Вад. Гарський” були опубліковані його перші розвідки. Взагалі ним було написано до “Русского биографического словаря” близько 50 біографій державних і культурних діячів України.

Не припиняв займатися генеалогічними дослідженнями Вадим Львович Модзалевський і в Києві, де він з 1902 по 1906 рр. служив у 14 саперному батальйоні. Весь свій вільний від служби час проводить в Київському центральному архіві стародавніх актів, Університетській бібліотеці. Молодого

дослідника цікавить побутова історія Лівобережжя, а також рукописи О. М. Лазаревського. Тут, в Києві, він написав надруковані 1903 р. в “Русском биографическом словаре” статті про наказного гетьмана Павла Полуботка та його батька²⁴, завдяки яким став відомим серед українських істориків.

Так, в цей же рік він познайомився з Миколою Василенком і Орестом Левицьким, котрі ввели його до редакції журналу “Київська старина”, де він активно працював до 1906 р., коли видання було закрито урядом. Протягом 1904–1905 рр. в цьому журналі з’являються наукові розвідки Вадима Львовича про родоводи різних видатних осіб²⁵. О. Б. Коваленко вважає, що після цих публікацій “в кругах историков и любителей старины за Модзалевским начинает закрепляться репутация талантливого и многообещающего преемника А. М. Лазаревского.”²⁶ Саме в цей час, вірогідно, вирішив він скласти родовідну книгу українських дворянських родів. Про це свідчать спомини його друга і соратника М. Л. Гофмана, який в некролозі писав: “Життя в Києві остаточно визначило українські симпатії В. Л. Модзалевського, який надрукував в ці роки низку статей і заміток в “Киевской старине”, окремі монографічні дослідження з історії України і замислив велику роботу, яка так і залишилася, на жаль, незакінченою, – “Малороссийский Родословник”²⁷.

В листопаді 1906 р. за підозрою в участі в діяльності об’єднаного органу військових організацій РСДРП “Київського військового колективу”, виданні нелегального органу військової організації “Голос солдата”, розповсюдженні революційної літератури В. Модзалевського було заарештовано і ув’язнено у військово-політичній тюрмі “Косий капонір”. Через тиждень підпоручика В. Модзалевського звільнили за недоведеністю провини і відсутністю речових доказів.

Після звільнення він виїжджає до Петербургу, де п’ять років працює офіцером-вихователем у Кадетському корпусі. Але, читаючи його листи й щоденник, писані в цей петербурзький період, можна побачити, що головним в житті В. Л. Модзалевського тоді була генеалогія. Він кожен день відвідував архів Герольдії, де йому дозволяли брати справи додому, читає Румянцевський опис, займається родоводами зі своїм братом, листується або зустрічається з представниками різних українських дворянських родів²⁸. О. Оглоблин про значення Петербурга в житті вченого писав: “Саме в Петербурзі були зосереджені потрібні для цієї роботи архіви – передусім Архів Департаменту Герольдії Сенату, який містив дорогоцінні матеріали для генеалогії українського дворянства. Тут були архіви військового відомства, цивільних установ, Академії Наук, Синоду, тощо, де у XVIII–XIX ст. було багато українців, і їх формулярні списки зберігалися в тих архівах. Тут, у Петербурзі, жило багато нащадків старого українського панства, і їх мешкання часто-густо являли собою справжні музеї-архіви української фамільної старовини. Всі ці скарби відкрилися тепер для автора Родословника”²⁹.

Саме в Петербурзі він розпочав втілювати в життя свій задум створити “Малороссийский Родословник”. Перший том “Малороссийского Родословника” побачив світ у 1908 р., через два роки – другий том. У 1909 р. вчений став членом Історико-родословного товариства в Москві. Цього ж року в Петербурзі Вадим Модзалевський познайомився з флігель-ад’ютантом російського імператора, полковником Кавалергардського полку П. П. Скоропадським, який шукав фахівця для приведення в належний стан фамільного архіву. В ході зустрічі були визначені напрями співпраці: Скоропадський обіцяв допомогу у виданні наступних томів Родословника, а Модзалевський дав згоду на дослідження історії роду і впорядкування архівної спадщини Скоропадських. Впродовж 1909–1917 рр. Вадим Модзалевський займався розшукуванням, вивченням і копіюванням матеріалів, так чи інакше пов’язаних з родиною Скоропадських. Т. Ралдугіна зазначає, що “саме В. Модзалевський став чи не першим біографом гетьмана Павла Скоропадського і багато зробив для дослідження його родоводу”³⁰. Працював В. Л. Модзалевський разом з старшим братом Борисом Львовичем і над генеалогією роду Врангелів. Про що свідчить їх листування, що зберігається в Пушкінському домі³¹.

Звільнившись у запас в чині капітана, В. Модзалевський переїхав до Чернігова, де обійняв посаду керуючого справами (вченого секретаря) Чернігівської губернської вченої архівної комісії. Крім того, з квітня 1912 р. по 1918 р. він працює секретарем Чернігівського дворянського зібрання. Впродовж 1911–1912 рр. Вадим Львович очолює Чернігівський музей українських старожитностей імені В. В. Тарнавського. За часи свого недовгого перебування на цій посаді вчений домігся капітального ремонту музейних приміщень, значно поповнив фонди археологічними колекціями, нумізматичними знахідками, зразками порцелянових і фаянсових виробів межигарської та воткінської фабрик, серією оригінальних ілюстрацій М. І. Мікешина до “Кобзаря” Тараса Шевченка. В цей час ним був підготовлений і виданий збірник документів XVII–XVIII ст., що збереглися в рукописному відділі музею.

Незважаючи на завантаженість службовим та громадськими справами, Модзалевський проводить активну наукову роботу: співпрацює у виданнях Чернігівської архівної комісії, наукових

товариствах Києва, Львова, Москви, Санкт-Петербурга, місцевій пресі. До кола наукових зацікавлень вченого входили історія Гетьманщини, генеалогія, геральдика, сфрагістика, історія української культури і мистецтва, археографія. Тут, в Чернігові, він підготував до друку ще два томи “Малороссийского Родословника”, які були видані в Києві у 1912 та 1914 рр. Таким чином, побачило світ чотири томи, які містять 240 розписів на 4000 аркушах. Був підготовлений до друку п'ятий том, але у зв'язку з початком Першої світової війни брати Стороженки, які спонсорували видання, відклали його вихід на невизначений час³². “У том Родословника тоже скачками двигается, но в общем работа идет туго. Вся надежда на то, что мир быть-может не такой уже далекий, разбудит желание работать”³³, – читаємо в одному з листів до Н. П. Василенка, датованому 11 травня 1916 р. Але п'ятий том родословника так і залишився у рукопису.

У 1914 р. В. Модзалевський разом з геральдистом В. Лукомським і графіком Г. Нарбутом видав “Малоросійський гербовник”, що став помітним явищем української та світової геральдики. В цей же час вчений працює над дослідженням історії виробництва гутного скла в Україні в XVII–XVIII ст. Але цей його доробок був виданий лише в 1926 р. під назвою “Гути на Чернігівщині”.

Після подій лютого 1917 р. Вадим Модзалевський включився в активне українське життя. Він і керуючий справами губернського виконавчого комітету, і член Ради при губернському комісарі, і секретар комісії у справах виборів до установчих зборів. Кілька разів висували його кандидатуру на губернського комісара або на його помічника, але Вадим Львович від цього відмовлявся. Водночас він входить до Союзу автономістів-федералістів, бере активну участь у роботі Чернігівської “Просвіти”, організує курси українознавства й виставку української старовини й мистецтва.

У травні 1917 р. був призначений губернським комісаром з охорони пам'яток старовини та мистецтва на Чернігівщині. Він був одним з фундаторів громадського Комітету охорони пам'яток старовини та мистецтва на Чернігівщині, який, насамперед, опікувався збереженням місцевих архівів, музеїв та бібліотек. Під його керівництвом до Чернігова було перевезено низку фамільних архівів та колекцій з поміщицьких маєтків, що потерпали від стихійних селянських погромів, а також було проведено ліквідацію Чернігівського губернського жандармського управління і врятував від загибелі його цінний архів.

У квітні 1918 р. В. Модзалевський був запрошений до Києва на посаду голови Архівного-бібліотечного відділу Головного управління мистецтв і національної культури. На цій посаді він доклав значних зусиль для порятунку київських архівосховищ, а також розробив проект архівної реформи в Україні. У березні 1919 р. після приходу до влади в Україні більшовиків і переїзду до Києва Радянського уряду очолив Архівну секцію ВУКОПМИСу. Під охорону було взято всі відомчі і приватні архіви у Києві, на базі яких почалася організація ядра єдиного державного архівного фонду. У липні 1919 р., після реорганізації Архівної секції, очолив Головне архівне управління і Всеукраїнський Головний архів. Невеликий колектив ентузіастів під проводом В. Модзалевського заклав підвалини архівного будівництва в Україні.

В цей же час Вадим Львович був членом Культурно-просвітницької комісії при Українській мирній делегації (тут він обумовив українські вимоги про повернення архівних матеріалів з Росії), членом Комісії для розглядання питань про герби та печатки Української держави, членом Київського Софіївського Комітету, археографічної комісії, Комісії з питань вивчення історії західно-руського та українського права, Комісії з охорони пам'яток культури, керівником Комісії для складання біографічного словника при Українській Академії Наук, управителем канцелярії і викладачем Української Академії мистецтв, секретарем редакції журналу “Наше минуле”.

В останні роки свого життя В. Л. Модзалевський майже не займався генеалогічними дослідженнями. В 1919 р. в “Записках історико-філологічного відділу УАН” була надрукована одна з останніх його розвідок присвячена Р. Ракушці-Романовського, в якій він припускав, що той був автором “Літопису Самовидця”³⁴.

В. Л. Модзалевський не встиг зробити, все те, що планував. 3 серпня 1920 р. після тяжкої хвороби В. Л. Модзалевський помер.

Таким бурхливим і цікавим було життя цієї непересічної особистості. Особливістю Вадима Львовича Модзалевського було те що, він не був за фахом істориком, ніколи не працював у вузі чи науковій установі, не мав ні професорського звання, ні наукового ступеня, але дуже багато зробив для української історичної науки. Гадаю, що ще не одного дослідника зацікавить життя й діяльність В. Л. Модзалевського.

Для того, щоб оцінити внесок В. Л. Модзалевського у розвиток української генеалогії, необхідно дати всебічний аналіз тієї наукової спадщини, яку він залишив собі. Фонд Модзалевського, що

зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України³⁵, налічує 8 тисяч одиниць зберігання та картотеки у складі 4102 картки. Значно меншим за обсягом, однак не менш інформативним, є особовий фонд дослідника в Центральному державному історичному архіві України м. Києва³⁶. Він представлений щоденниками В. Л. Модзалевського за 1896, 1908–1911, 1917 рр., особистими справами, перепискою з родичами та друзями, представниками різних дворянських родів.

У відповідності з науковими інтересами В. Модзалевського в його архіві відклалися комплекси джерел з генеалогії, геральдики, історії українського мистецтва. Частина з них він використав у своїх студіях або запровадив у науковий обіг у вигляді археографічних публікацій. Збереглася й низка неопублікованих праць ученого – заключний п'ятий том “Малороссийского родословника”, “Очерк истории рода Товстолесов”, “Тимофей Алексеевич, полковник Стародубский, и его семья”, “Альбом Ригельмана” та ін.

Як вже зазначалося, першим, хто дослідив і ознайомив широкий загал з архівом В. Л. Модзалевського, був С. І. Білокінь³⁷. В одній із своїх статей він дав характеристику генеалогічним матеріалам, які містить цей архів. Ми ж спробуємо на основі опублікованих та неопублікованих праць В. Л. Модзалевського, а також матеріалів архіву з'ясувати джерельну базу генеалогічних досліджень історика та ознайомитися з прийомами його дослідницької роботи, методикою укладання ним родоводів.

Як згадувалося, займатися генеалогією Вадим Львович розпочав ще будучи юнаком. Щоденникові записи зроблені молодим Модзалевським в 1896 р. свідчать, що свої перші родоводи він склав при підтримці і за допомогою старшого брата та відомого російського генеолога В. В. Руммеля. Вони дарували йому вже складені родоводи різних дворянських родів, давали можливість користуватися власними генеалогічними і біографічними матеріалами. Завдяки дозволу В. В. Руммеля, який був директором Архіву Департаменту Герольдії, майбутній укладач родоводів мав можливість познайомитися з документами, які там зберігалися і навіть, як свідчать записи в щоденнику, брати їх для опрацювання додому. Таким чином, ще з юнацьких років В. Л. Модзалевський почав накопичувати різні матеріали з генеалогії українських старшинських родів, які пізніше були використані ним при підготовці родовідних розписів до “Малороссийского родословника”.

Комплекс генеалогічних матеріалів, що знаходяться в архіві В. Л. Модзалевського, можна поділити на такі групи:

1) Генеалогічні розписи, складені власне Модзалевським. Вони були записані в зошитах чи на окремих листках А-4 формату. Це практично готові до публікації поколінні розписи, які й були надруковані в “Малороссийском Родословнике”. Саме ці розписи й були використані В. Томазовим при виданні п'ятого тому “Малороссийского Родословника” В. Л. Модзалевського³⁸.

2) Генеалогічні розписи, складені і подаровані В. В. Руммелем, П. В. Новицьким та ін. Це були листки паперу розміром трохи більше А-4 формату з зазначенням автора і датою їх придбання.

3) Документи урядового походження – формулярні списки, універсали, листи, дарчі та інші документи, що відносяться до історії старшинсько-дворянських родів України. С. І. Білокінь про цю групу документів писав: “Як правило, матеріали по історії того чи іншого роду скомплектовані Модзалевським в окремі досьє, які зазвичай склалися із трьох-чотирьох формулярів. Збереглося багато десятків таких досьє, їх зміст Родословником далеко не вичерпано”³⁹.

Документи урядового походження в архіві В. Модзалевського представлені як оригіналами, так і копіями. Вірогідно, частину цих документів він отримав від представників різних родів з власних фамільних архівів. Копії міг отримати від нащадків, або ж сам копіював чи наймав переписувачів.

Так, В. Модзалевський зібрав колекцію історичних документів XVII–XIX ст., які походили здебільшого з фамільних архівів Модзалевських, Константиновичів, Марковичів, Кир'якових, Ждановичів, Фененків, Красовських, Лашкевичів. Значний інтерес становить добірка копій актів Генерального Військового суду 1660–1722 рр., реєстри майна П. Полуботка, С. Савича, В. Жураківського, Г. Чарниша та інших представників козацької старшини, численні грамоти на дворянство, службові формуляри, старе листування, мемуари.

4) Генеалогічні і біографічні картки представників українських дворянських родів XVII–XX ст. на букви К-Х. Нині в картотечі налічується 4102 картки. Але слід зауважити, що в інших справах також зустрічаються картки.

5) Листування В. Л. Модзалевського з представниками різних дворянських родів, генеалогами, істориками. В архіві зберігаються листи, написані в період 1897–1918 рр. Ці листи містять відповіді на запитання, які цікавили дослідника про предків різних дворянських родин. В передмові до першого тому “Малороссийского родословника” автор вказує прізвища тих, хто відгукнувся на його прохання

надати відомості для родоводів. Тоді їх було небагато. Після виходу першого тому кількість листів значно збільшилась. Дізнатися з представниками яких родів листувався В. Л. Модзалевський можна завдяки покажчику, складеному С. Шурляковим⁴⁰.

6) Вирізки статей з газет, журналів, що містять генеалогічну інформацію. Головним чином, це некрологи.

7) Генеалогічні таблиці про спорідненість деяких старшинських родів. Наприклад, Полуботків, Скоропадських, Розумовських⁴¹.

8) Колекція фотопортретів представників українських дворянських родів.

Аналіз документів, які є в архіві В. Л. Модзалевського, його особового фонду, а також вступних статей до чотирьох томів “Малороссийского Родословника” дозволив з’ясувати джерельну базу, якою користувався В. Л. Модзалевський при складанні родоводів до “Малороссийского Родословника”.

1) Це, в першу чергу, як зазначав сам дослідник, справи Архіву Департаменту Герольдії, Київського Центрального архіву, бібліотеки університету св. Володимира, Київської археографічної комісії, Харківського історичного архіву, Імператорської Академії Наук, Московського Публічного і Рум’янцевського музеїв, Сенатського архіву, Чернігівського земського музею ім. В. В. Тарнавського, Чернігівського і Полтавського дворянських депутатських зібрань. Також В. Л. Модзалевський вивчав рукописні матеріали Красногорського Золотоношського, Михайлівського Переяславського, Мгарського, Вознесенського Коробовського, Сорочинського та інших монастирів, документи Орденського капітула, полтавські ратушні книги, родословні книги Чернігівського і Київського намісництв, матеріали Рум’янцевського опису, розрядні книги, списки чернігівських дворян та ін.

2) Велику цінність мали для дослідника матеріали, що зберігалися у фамільних архівах. “Самое лучшее, если бы через мои руки проходили семейные архивы. Я бы их высасывал как паук”⁴², – писав він в одному з листів. Завдяки дозволу нащадків, В. Модзалевському вдалося зібрати колекцію історичних документів XVII–XIX ст., які походили здебільшого з фамільних архівів Модзалевських, Константиновичів, Марковичів, Кир’якових, Ждановичів, Фененків, Красовських, Лашкевичів.

3) Записи в картках свідчать, що Модзалевський широко використовував наступні друковані матеріали: “Описание старой Малороссии” А. М. Лазаревського (К., 1888–1902, т. 1–3), “Мотыжинский архив” (К., 1890), “Любецкий архив графа Милорадовича” (К., 1898), “Сулимовский архив” (К., 1884), “Черниговская летопись” (К., 1890), “Календари Черниговской епархии” и месяцесловы, “Свод законов Российской империи” (Санкт-Петербург, 1832, т. 1–15), второе издание “Древней российской вивлиофики” (Санкт-Петербург, 1788–1791), “Общий морской список” (Санкт-Петербург, 1885–1907, ч. 1–13). Дневник Марковича, твори Державіна, кн. А. Б. Лобанов-Ростовский “Русская родословная книга”, “Сборник императорского русского исторического общества” та ін. Слід зауважити, що багато книжок він брав з бібліотек П. Дорошенка та М. Василенка.

Журнали: “Киевская старина”, “Чтения в обществе Нестора-летописца”, “Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии”, “Труды Полтавской губернской ученой архивной комиссии”, “Исторический вестник”, “Записки Черниговского губернского статистического комитета”

Газети: “Русский инвалид”, “Новое время”, “Черниговские губернские ведомости”, “Черниговское слово”.

4) Багато інформації містили родоводи, складені В. В. Руммелем, П. В. Новицьким, Б. Л. Модзалевським, В. К. Гершельманом та представниками досліджуваних родів.

5) У передмові до кожного тому В. Модзалевський повідомляє прізвища тих, хто подавав йому різні відомості, давав в користування свої папери. Це були, головним чином, живі представники українських дворянських родів.

7) Важливим джерелом інформації були надмогильні написи. В деяких картках навіть зустрічаються описи надгробків.

Окрім вже згадуваних осіб, велику допомогу В. Модзалевський отримував від М. Василенка. О. П. Оглоблин зазначав, що “Василенко, найкращий тоді історик Гетьманщини й знавець її архівів, не тільки дає цінні наукові вказівки Модзалевському, а й ділиться з ним своїми архівними матеріалами, вказує нові джерела, відкриває шлях до деяких фамільних архівів у Києві й взагалі на Україні”⁴³.

Таким чином, В. Л. Модзалевський при складанні родоводів українського дворянства користувався досить великою, різноманітною джерельною базою. Аналіз матеріалів з архіву дослідника і вже готових родоводів дає можливість зробити висновок, що основою родовідних розписів є справи про дворянство, які зберігалися в архівах Департаменту герольдії в Петербурзі, а також Чернігівського та Полтавського губернських дворянських зібрань. І, незважаючи на те, що у В. Л. Модзалевського

було багато вже складених родоводів, він їх не копіював, а ретельно та сумлінно перевіряв достовірність кожного факту. “Я старался критически исследовать “корни” родословий, безжалостно отсекал всяких “шляхтичей”, “воевод” и т. п. господ превращал их самым благополучным образом в “обывателей”, а то и “мещан”⁴⁴, – писав В. Л. Модзалевський. Його сучасник М. Біляшівський ще 1926 р. зазначав: “Загальна риса всіх праць Вадима Львовича – обережність, а з другого боку – певність висновків. Так як він завжди працював – уперто, систематично, не вважаючи ні на які обставини, не вважаючи на втрату сил, що їх у нього завжди було небагато”⁴⁵.

У В. Модзалевського була своя методика опрацювання генеалогічних джерел. Так, всю інформацію про представників шляхетських родів він занотовував на картках, які потім розподіляв по відповідним прізвищам в картотеці. Нині ця картотека збереглася на 2/3 й стосується родів на букви К-Х⁴⁶. Картки в картотеці розкладені в алфавітному порядку. Порівнявши іменний склад картотек і зміст “Малоросійського родословника”, С. І. Білокінь робить висновок: “Іменний склад картотек принципово відрізняється від складу надрукованого Родословника тим, що в останньому подані більш чи менш великі прізвища, а в картотеках були зафіксовані всі особи, що належали до шляхетського стану”⁴⁷. І дійсно, в картотеці є багато прізвищ, на які заведено по одній – три карточки.

Більшість карток розміром 1/8 стандартного листка паперу, зустрічаються також картки більшого розміру, на яких, зазвичай, було намальоване родове дерево, схема роду. В лівому верхньому куті дослідник писав прізвище, а в правому верхньому – джерело інформації. Слід зауважити, що якщо в документі зустрічається кілька прізвищ, то заводилися картки на кожне прізвище. В кожному таку картку інформація переписувалася. Наприклад, якщо в документі йде мова про одруження чи судову справу, то заводилися картки на кожне згадуване в документі прізвище. Інформація в цих картках була однаковою.

В картки заносилася інформація не лише генеалогічного характеру, а й відомості про власність, маєтки, військове звання або священицький чин з зазначенням року перебування в цьому званні. Наприклад, “Огиевский Лукьян, бунч. тов. заседат. Кролев. у. суда 1782. Дело Скоропадских”; “Огиевский Тимофей, 1816 – приходск. свящ. Дело Косинского”; “Лесевицкие Петр, заседатель Сумск. у. суда 1786, Михаил, губ. рег. в Сумск. у. суде 1786, Михайло, депутат Валковск. Округи (Харьк. губ.) 1786. Дело Савичей. См. Лесевичи”⁴⁸.

Є картки, в яких самої інформації про особу немає, а лише вказано джерело інформації. Наприклад, в двох карточках на Мотоніса Миколу записано: “Мотонис Николай, о нем Материалы трудов имп. акад. наук, т. VIII, СПб., 1895, с. 448-449.”; “Мотонис Николай, о нем см. П. Пекарский, редактор, сотрудники и цензура в “Русском журнале” 1755–1764 годов, СПб., 1867, с. 37, 38”⁴⁹.

На деяких документах стоять номери, на які він посилається в карточках чи розписах. Вірогідно, В. Модзалевський спочатку всі документи, які в нього були пронумерував, а потім ці документи розкладав по досьє відповідних родів, коли вже готував розпис до родословника. Теж саме стосується і вирізок з газет.

Як вже зазначалося, В. Модзалевський довгий час збирав матеріали з генеалогії українських старшинських родів. Тому перший етап генеалогічних досліджень – збір інформації про представників роду чи створення генеалогічного досьє на представників роду – був розтягнутий в часі. В зв’язку з цим, переходячи безпосередньо до складання родоводу дослідник практично опрацьовував накопичений матеріал. Особливо це стосується родоводів, що увійшли до 3 та 4 томів “Малоросійського Родословника”, які він видав, працюючи вже в Чернігові.

На кожен рід В. Л. Модзалевський заводив окремий зошит. На першій сторінці, як правило, були вказані джерела, які використовувалися при складанні даного родоводу.

Далі кожне нове покоління починалося з нової сторінки. Також, в більшості випадках, кожному представнику роду (чоловіку) відводилася окрема сторінка, на яку переписувалася вся відома про нього інформація. Інформація про жінок занотовувалась на зворотному боці листка. Жінки номери не отримували. В кінці кожного зошита був список, тих хто не увійшов до даного розпису.

Цікавим є зошит, присвячений роду Бороздни⁵⁰. В ньому є всі картки на представників цього роду, а також стаття О. Лазаревського “Люди старой Малороссии. Бороздни.”, надрукована в “Киевской старовине” в 1886 р. В архіві також збереглися формулярні списки представників роду за 1812, 1913, 1827, 1851, 1855 рр.⁵¹, якими й користувався В. Л. Модзалевський, складаючи родовід Бороздн до першого тому “Малоросійського родословника”. На основі цих матеріалів, а також розпису роду з “Малоросійського родословника”⁵² був проведений порівняльний аналіз і зроблені такі висновки.

В зошит дослідник записував всю відому йому інформацію про кожного представника роду. Інформація на картках ідентична записам в зошиті. Іноді він не переносив записи з картки до зошита.

а вкладав картку на потрібну сторінку⁵³. Якщо інформація переписана в зошит, то на карточці ставив “+”. В зошитах, як і в картках, обов’язково вказував джерело інформації. В самому ж “Малоросійському родословнику” В. Модзалевський посилає на джерела робив дуже мало. Причину цього він пояснював в одному з листів до М. Василенка: “Совершенно согласен с Вами, что мой “Родословник” работа без основания, т. е. указания источников, но верьте, что иначе было сделать нельзя. Все источники мне известны (у меня тысячи карточек); при научной критике моего труда – я отвечу ими – же. 21.05.1910. Чернигов”. Після виходу другого тому “Родословника” він знову пише Василенку: “Вы опять будете сетовать на меня за отсутствие источников; Вы правы, что книга от этого теряет многое в своей научности, но, по условиям техническим и денежным, я должен был ограничиться очень не многими ссылками. (05. 01. 1911. СПб.)”⁵⁴.

Родовідний розпис Борозден з “Малоросійського Родословника” відрізняється від родоводу, складеного О. Лазаревським тим, що в ньому набагато більше інформації. Вірогідно, що В. Модзалевський опрацював ширше коло матеріалів з історії цього роду.

При дослідженні інших матеріалів з архіву історика було з’ясовано, що при складанні родоводу В. Л. Модзалевський, як правило, не користувався якимось одним джерелом. Так, родовід роду Лаврових був ним складений на основі таких джерел. В рукописі зазначено, що I–IV коліно цього роду укладено на основі розпису Руммеля (29.12.1896 р.); V–VI – гербовн. ч. V, № 87. Жалован. пом. 1687.; VI – родосл. кн. СПб. губ. 1853 і 1855 гг.; VII – Новгород. Родосл. кн. 1789–1796. ч. VI, с. 363–366; VIII – інформація П. Н. Петрова. Також в цьому рукописі записані 25 носіїв цього прізвища, що не увійшли до розпису.⁵⁵ Деякі родоводи були складені на основі відомостей, що були отримані від живих представників роду. Наприклад, Тройницьких, Рошачовських.

Як відомо, Модзалевський планував видати доповнення до попередніх томів “Малоросійського Родословника”. Він постійно працював над цим. Характерно, що складаючи розписи вже після виходу чотирьох томів родословника, В. Л. Модзалевський також звіряв інформацію з попередніми томами. Про це свідчать картки, які знаходяться в матеріалах до “М. Р.” Так, наприклад, в зошиті з розписом роду Еньки і Еньки – Даровські є картки з записами “М. Р. IV, 142, 159” (номери сторінок закреслені). Всього 32 помітки. Це означало, що в IV томі “Малоросійського Родословника” на зазначених сторінках є інформація про представників цього роду. Закреслені номери сторінок свідчать, що В. Модзалевський, складаючи родовід Еньків, переглядав попередні томи.

Записи в картках та зошитах були тими чернетками, на основі яких склалися поколінні розписи дворянських родів до “Малоросійського Родословника”. Ці родоводи В. Л. Модзалевський складав на листках трохи більших за А-4 формат згідно з загальноприйнятою системою оформлення родоводів. З правої сторони в його родоводах завжди було вільне місце для нових відомостей. Це свідчить про те, що сам складач родоводів не вважав їх закінченими, тому й залишав місце для нової інформації.

Особливістю родоводів, складених В. Л. Модзалевським, є те, що в них саме генеалогічної інформації мало, тобто не у всіх представників роду з’ясовано дати народження, смерті, шлюбу. Більшість дат в дужках означають рік, в якому це прізвище згадується. В модзалевських родоводах переважає інформація службового, майнового, біографічного характеру. Дослідник майже дослівно переписував формулярні списки, дарчі, універсали, заповіти. Складаючи родовід він також прагнув зафіксувати всю відому йому інформацію. Тому в родоводах зустрічається відомості, які дають можливість уявити, що то була за людина. Наприклад, про одного з представників роду Носенко в “Малоросійському Родословнику” читаємо: “З. Степан Іванович Носенко, “ума несовершеннаго” и “пьянственный”; “как ехал пьян из шинку, лошади ему голову разбили и от того бою и умре” (до 1724 г.)”⁵⁶. Якщо людина була письменником чи вченим, то в родоводах вказувалися назви його творів чи теми дисертацій та наукових праць⁵⁷.

Можна погодитися з думкою С. І. Білоконя, який модзалевські генеалогічні розписи називає “біографічними статтями Родословника”⁵⁸. Адже в них дійсно переважають біографічні відомості.

Оцінюючи внесок В. Л. Модзалевського в розвиток української генеалогії, треба зазначити, що він, на мій погляд, є єдиним дослідником, який залишив після себе таку спадщину, якою користується і буде користуватися не одне покоління вчених. Адже вона складається з великої кількості різноманітних матеріалів з історії українських дворянських родів. Особливо цінними є здійснені В. Л. Модзалевським копіарії оригіналів документів, що були втрачені під час війн, і які сьогодні можна вважати першоджерелами. Ще О. Оглоблин зазначав, що “доля судила В. Л. Модзалевському майже ціле життя займатися збиранням і публікацією історично-документальних матеріалів”⁵⁹. Окрім цього, велике значення має його фундаментальна праця “Малоросійський Родословник”, яка, як зазначає

С. І. Білокінь, “склала, по суті, потужний систематизований архів української старшини й дворянства, оскільки поза мережею родинних зв’язків дає рясну інформацію про їх освіту, перебіг кар’єри, майновий стан. Коли врахувати, що від фамільних архівів українського дворянства збереглися лише поодинокі комплекси (Дорошенки, Галагани), то значення “Родословника” важко переоцінити. Автор подає детальні відомості про військових і державних діячів, сільських господарів. На сторінках праці проходить історія українських родів, чий внесок в історію нашої нації безцінний”⁶⁰. Слід також зауважити, що зібрані вченим матеріали сучасні історики використовують також при дослідженні історії Лівобережної України XVII–XIX ст., для складання сучасниками власних родоводів. Прикладом дослідження свого родоводу за допомогою матеріалів з архіву В. Л. Модзалевського є стаття М. Черниша “Нотатки починаючого генеалoga”, що була надрукована в “Генеалогічних записках Українського геральдичного товариства”⁶¹.

Таким чином, заслуга Вадима Модзалевського в тому, що він підготував ґрунт для майбутніх дослідів, заклав методологію генеалогічних досліджень.

¹ Українська радянська енциклопедія. – К., 1982. – Т. 7. – С. 68.

² [Некролог] // Дела и дни. – Петроград, 1920. – Кн. 1. С. 610–611 (М. Л. Гофман); Ернест Ф. В. Л. Модзалевський (1873–1920) // Збірник секцій мистецтв Українського наукового товариства у Києві. – К., 1921. – Т. 1. – С. 132–133; Русский исторический журнал. – Петроград, 1921. – Кн. 7. – С. 238–240 (В. Н. Бенешевич); Україна. – К., 1924. – Кн. 3. – С. 187; Модзалевський В. Л. Гути на Чернігівщині (Передмова М. Біляшівського). – К., 1926. – С. 6–7.

³ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика // Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. УВАН у США. – Нью-Йорк, 1977. – С. 22.

⁴ Оглоблин О. Вадим Модзалевський (1882–1920) // Наші дні (Львів). – 1943. – № 10. – С. 3–4.

⁵ Оглоблин О. Микола Василенко й Вадим Модзалевський // Український історик – 1966. – № 3–4. – С. 5–25.

⁶ Оглоблин О. Вадим Модзалевський (1882–1920) // Наші дні (Львів). – 1943. – 17 жовтня. – С. 3.

⁷ Оглоблин О. Микола Василенко й Вадим Модзалевський. – С. 5 (примітка *).

⁸ Оглоблин О. Мій творчий шлях українського історика. – С. 56 (примітка № 51).

⁹ Белоконь С. Генеалогические материалы в архиве В. Л. Модзалевского // Археологический ежегодник за 1979 год. – Москва, 1981. – С. 266–273; Білокінь С. Матеріали з історії мистецтва в архіві В. Л. Модзалевського // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 186–210.

¹⁰ Белоконь С. Генеалогические материалы в архиве В. Л. Модзалевского. – С. 267.

¹¹ Коваленко О. В. Л. Модзалевський як історик України // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1972. – № 4. – С. 121–123.

¹² Коваленко О. Б. Чернігівська архівна комісія (До 80-річчя з дня заснування) // УІЖ. – 1976. – № 12. – С. 120–125.

¹³ Коваленко А. В. Л. Модзалевский как историк и источниковед / Дисс. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук. – К., 1980.

¹⁴ Томозов В. Пам’яті В. Л. Модзалевського // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика. М-ли І генеалогічних читань пам’яті В. Модзалевського. – К., 1996. – С. 9–12.

¹⁵ Коваль О. В. Модзалевський і архівна реформа в Україні (1918–1920) // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи / Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (Київ, 19–20 листопада 1996 р.) – К., 1997. – Ч. 1. – С. 253–259; Матяш І. Вадим Модзалевський і Володимир Міяковський: внесок в архівну справу // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 493–514; Коваленко О. “Археографічний заповіт” В. Модзалевського і актуальні проблеми розвитку археографії на Лівобережній Україні // Людина, суспільство, культура: історія і сучасність. – Чернігів, 1996. – С. 76–79.

¹⁶ Папакін Г. Павло Скоропадський та архівна справа в Українській державі 1918 (до постановки проблеми) // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи / Наукові доповіді Всеукраїнської конференції (Київ, 19–20 листопада 1996 р.) – К., 1997. – Ч. II. – С. 120–135; Папакін Г. Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси. – К., 2003. – 282 с.; Коваленко О. Павло Скоропадський і Вадим Модзалевський // Останній гетьман. – К., 1993. – С. 257–260; Ульяновський В. В. Л. Модзалевський та родина Скоропадських // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика. М-ли І генеалогічних читань пам’яті В. Модзалевського. – К., 1996. – С. 22–30 та ін.

¹⁷ Коваленко О. Модзалевський Вадим Львович // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 234–236; Золота книга української еліти // Інформаційно-іміджевий альманах в 6 томах. – К., 2001. – Т. 2. – С. 212.

- ¹⁸ Оглоблин О. Вадим Модзалевський (1882-1920). – С. 3.
- ¹⁹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. XII, № 640, арк. 1.
- ²⁰ Ернест Ф. В. Л. Модзалевський (1873-1920). – С. 132.
- ²¹ Модзалевский В. Малороссийский Родословник. – К., 1908. – Т. 1. – С. 3–4 (От составителя).
- ²² Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 856. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 24–25 зв, 28.
- ²³ ЦДІАК України. – Ф. 856. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 29 зв.
- ²⁴ Модзалевский В. Леонтий Артемьевич и Павел Леонтьевич Полуботки // Русский биографический словарь. – Санкт-Петербург, 1903. – Т. XVII. – С. 427–446.
- ²⁵ Модзалевський В. К родословной гетьмана Данила Апостола // Киевская старина. – 1904. – № 12. – Т. LXXXVII, отд. 2. – С. 140–142; Генеральний суддя Іван Чарниш // Киевская старина – 1904. – № 3. – Т. XXXIV, отд. 1. – С. 315–347.
- ²⁶ Коваленко А. В. Л. Модзалевский как историк и источниковед. – С.30.
- ²⁷ Гофман М. В. Л. Модзалевський (некролог). – С. 610.
- ²⁸ ЦДІАК України. – Ф. 856. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 1–34 зв.; Оп. 2. – Спр. 1. – Арк. 1–23.
- ²⁹ Оглоблин О. Микола Василенко й Вадим Модзалевський. – С. 8.
- ³⁰ Ралдугіна Т. Реліквії родини Скоропадських в музеї історії м. Києва // Київська старовина. – 2002. – № 2. – С. 72.
- ³¹ АН России Институт русской литературы (Пушкинский дом). Рукописный отдел. – Ф. 394, 6825.
- ³² ЦДІАК України. – Ф. 856. – Оп. 2. – Спр. 24. – Арк. 29 зв.
- ³³ Там само. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 17 зв.–18.
- ³⁴ Коваленко О. В. Л. Модзалевський як історик України. – С. 122.
- ³⁵ ІР НБУВ. – Ф. I, II, III, XII.
- ³⁶ ЦДІАК України. – Ф. 856.
- ³⁷ Белоконь С. Генеалогические материалы в архиве В. Л. Модзалевського. – С. 266–273; Білокінь С. І. Матеріали з історії мистецтва в архіві В. Л. Модзалевського. – С. 186–210.
- ³⁸ Модзалевський В. Малоросійський родословник. – К., Санкт-Петербург, 1998–2004. – Т. V. – Вип. 1–5.
- ³⁹ Белоконь С. Генеалогические материалы в архиве В. Л. Модзалевського. – С. 271.
- ⁴⁰ Шурляков С. Генеалогічні матеріали в листах до В. Л. Модзалевського (з фондів Інституту Рукопису ЦНБ НАН України) // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика. М-ли І генеалогічних читань пам'яті В. Модзалевського. – К., 1996. – С. 31–34.
- ⁴¹ ІР НБУВ. – Ф. XII, № 17009–17017.
- ⁴² ЦДІАК України. – Ф. 856. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 19.
- ⁴³ Оглоблин О. Микола Василенко і Вадим Модзалевський. – С. 11.
- ⁴⁴ ЦДІАК України. – Ф. 856. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 19зв.–20.
- ⁴⁵ Модзалевський В. Гути на Чернігівщині (Передмова М. Біляшівського). – С. 6.
- ⁴⁶ ІР НБУВ. – Ф. II, № 18821–18822.
- ⁴⁷ Белоконь С. Генеалогические материалы в архиве В. Л. Модзалевського. – С. 269.
- ⁴⁸ ІР НБУВ. – Ф. II, № 18821. – Арк. 57, 58; 367.
- ⁴⁹ Там само. – Арк. 1036, 1077.
- ⁵⁰ Там само. – Ф. II, № 18786.
- ⁵¹ Там само. – Ф. II, № 15626. – Арк. 199-234.
- ⁵² Модзалевский В. Малороссийский Родословник. – Т. 1. – С. 62–83.
- ⁵³ ІР НБУВ. – Ф. II, № 18786. – Арк. 33–34.
- ⁵⁴ Оглоблин О. Микола Василенко і Вадим Модзалевський. – С. 12.
- ⁵⁵ ІР НБУВ. – Ф. II, № 18986. – Арк. 2–6 зв.
- ⁵⁶ Модзалевский В. Малороссийский Родословник. – К., 1908. – Т. 1. – С. 154.
- ⁵⁷ Там само. – С. 101.
- ⁵⁸ Белоконь С. Генеалогические материалы в архиве В. Л. Модзалевського. – С. 268.
- ⁵⁹ Оглоблин О. Вадим Модзалевський (1882–1920). – С. 3.
- ⁶⁰ Білокінь С. Український родослівник // Українська культура – 1991. – № 4. – С. 12.
- ⁶¹ Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. – Львів, 2004. – Вип. IV. – С. 97–101.